

Концептуальні основи безпеки підприємницької діяльності на малих підприємствах

В статті розглянуто основні засади розробки концептуальних основ безпеки підприємницької діяльності.

мали підприємства, безпека підприємницької діяльності (БПД), функціональні складові, концептуальні основи, об'єкти, суб'єкти БПД

В умовах розвитку ринкового середовища в регіонах України все більшого значення набуває питання безпеки підприємницької діяльності, що є одним з чинників підтримання економічного та соціального розвитку країни, підвищення ефективності роботи малих підприємств. Це вимагає від підприємця розуміння сутності безпеки малих підприємств, її системи та структури, об'єктів та суб'єктів безпеки підприємницької діяльності, напрямків її забезпечення. Тому виникає необхідність у формуванні єдиного розуміння порядку та методики розробки основ безпеки підприємницької діяльності на малих підприємствах, тобто відповідної концепції.

Питаннями розробки концепції безпеки в загальному розумінні та окремих її напрямках займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А.Белоусов, М.Зубок, Р.Зубок, В.Ліпкан, С.Ткачук, В.Ярочкін та ін. Невизначеним залишається питання визначення концептуальних основ БПД з урахуванням всіх її складових.

Метою статті є: визначення методологічних підходів до розробки концептуальних основ БПД, структури, складових безпеки підприємницької діяльності; розробка концептуальної моделі формування та забезпечення БПД.

Стосовно концепції безпеки підприємницької діяльності, то вона повинна уявляти собою визначальну ідею підвищення рівня безпеки підприємницької діяльності, що базується на системі принципів і показників, стратегії, тактики і реалізації її задумів.

Для того, щоб висвітлити термін “концепція безпеки підприємницької діяльності”, використані визначення, надані В.Ярочкіним: “Концепція безпеки комерційного підприємства являє собою обґрунтовану систему поглядів на визначення основних напрямків, умов і порядку практичного вирішення завдань захисту підприємництва від протиправних дій і недобросовісної конкуренції” [1, с. 190] та А.Белоусовим: “Концепція національної безпеки – система науково обґрунтованих і офіційно прийнятих поглядів на шляхи, засоби і механізми захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз життєво важливим інтересам держави, територіальної цілісності і політичної стабільності, можливості стійкого соціально-економічного розвитку” [2, с. 95].

Отже, термін “концепція безпеки підприємницької діяльності”, використавши наведені вище методологічні підходи (В.Ярочкіна, А.Белоусова), можна сформулювати як систему обґрунтованих поглядів на визначення основних напрямків, умов та порядку практичного вирішення завдань, спрямованих на формування та забезпечення безпеки малого підприємства, відбиття або локалізації зовнішніх і внутрішніх викликів чи загроз, забезпечення потреб, інтересів та цінностей в умовах нестабільного середовища

та наявності ризиків. З метою недопущення розбіжностей в концепції БПД регіонів, галузей, підприємств, необхідно розробити відповідні концептуальні основи БПД.

Для розробки концептуальних основ БПД, в першу чергу, необхідно визначити їх структуру. Науковці по-різному підходять до цього питання. Наприклад, В. Ліпкан вважає, що “концепція є об’єднуючим документом і становить собою найвищий щабель системи документів, що регламентують безпеку. Стратегії, доктрини, програми, технології мають будуватись виключно на підставі концепції, їх завданням є конкретизації положень концепції, надання їм визначеності відповідно до певних сфер життєдіяльності. Концепція безпеки не повинна мати однобічний характер. У ній повинні знаходити практичне відображення реалії сьогодення. При побудові структури документа повинні враховуватися наступні питання: актуальність, достовірність і своєчасність проблеми; особливості сьогочасних реалій об’єкта; основні шляхи досягнення прогресуючої оптимізації чинників, що сприяють ефективному функціонуванню об’єкта; механізм безпеки, який розкривається через: мету, функції, принципи та методи. У преамбулі має міститися достовірність, актуальність і своєчасність вирішуваної у даний момент проблеми” [3, с. 160-161].

М.Зубок та Р.Зубок вважають, що в структурі концепції безпеки діяльності підприємства слід наводити такі дані: 1. Загальні положення; 1.1. Загальна характеристика підприємства; 1.2. Умови діяльності підприємства; 1.2.1. Загальні умови; 1.2.2. Умови конкуренції; 1.2.3. Загрози підприємству; 1.3. Вимоги до безпеки діяльності підприємства, її принципи та завдання; 2. Система безпеки підприємства; 2.1. Заходи загального забезпечення безпеки діяльності підприємства; 2.2. Спеціальні заходи; 2.3. Заходи загальнодержавної безпеки; 2.4. Види безпеки; 2.5. Форми реалізації заходів безпеки; 2.6. Об’єкти безпеки; 3. Сили безпеки; 3.1. Структура сил безпеки підприємства; 4. Організація безпеки діяльності підприємства; 4.1. Функції сил безпеки; 4.2. Функції підрозділів підприємства з безпеки його діяльності; 4.3. Управління системою безпеки та планування її заходів; 4.4. Відповідальність за порушення (невиконання) правил і заходів безпеки; 5. Забезпечення заходів безпеки; 5.1. Фінансове і матеріально-технічне забезпечення; 5.2. Інформаційне забезпечення. 5.3. Наукове забезпечення [4, с. 7, 8-22].

За В.Ярочкіним структура концепції комплексної безпеки підприємництва повинна включати такі дані: 1. Загальні положення; 2. Цілі і завдання системи безпеки; 3. Об’єкти захисту; 4. Загрози інтересам комерційного підприємства; 5. Правові основи безпеки; 6. Організаційні основи безпеки; 7. Інженерно-технічні основи безпеки; 8. Технічне забезпечення безпеки; 9. Управління системою безпеки; 10. Пропозиції щодо програми створення системи безпеки; 11. Принципи і напрямки взаємодії між комерційним підприємством і правоохоронними органами у сфері безпеки [1, с. 191-213].

Прийняття Концепції (основ державної політики) національної безпеки України в січні 1997 р. стало першим, і поки що єдиним, кроком по формуванню законодавчого підґрунтя функціонування системи безпеки, що в подальшому сприяло розробці та затвердженню Закону України “Про основи національної безпеки України”, Структура її включала: 1. Загальні положення і принципи; 2. Національні інтереси України; 3. Загрози національній безпеці України; 4. Основні напрями державної політики національної безпеки України; 5. Система забезпечення національної безпеки України [5]. Така структура сприяла окресленню загального бачення безпеки, визначенню національних інтересів та чіткої державної політики безпеки, формуванню стратегії, тактики і методів забезпечення безпеки. В той же час, в основні напрямки національної безпеки безпека підприємницької діяльності не включена.

Серед регіональних розглянемо “Концепцію безпечної життєдіяльності населення в Кіровоградській області”, затверджену 15.04.2002 р. №ПР-1, одним з розробників якої є автор цієї роботи. Вона має наступну структуру: 1. Концептуальні засади безпечної життєдіяльності населення в регіоні; 1.1. Підстава і сфера застосування концепції; 1.2. Загальні положення; 1.3. Принципи та мотивація в системі безпеки життєдіяльності населення; 1.4. Система безпечної життєдіяльності населення та організація її функціонування; 1.5. Механізм реалізації системи безпеки життєдіяльності населення; 1.6. Стратегія прийняття управлінських рішень в системі безпеки життєдіяльності населення; 2. Організаційно-економічний механізм управління безпечною життєдіяльністю [6, с. 5-41].

Безпека підприємницької діяльності пов'язана з необхідністю розвитку і підвищенням ефективності роботи підприємницьких структур, тому розглянемо структуру “Концепції державної політики розвитку малого підприємництва”, затверджену Постановою Кабінету Міністрів від 3.04.1996 р., що включає: 1. Цілі і принципи державної політики розвитку малого підприємництва; 2. Основні напрямки державної підтримки і регулювання розвитку малого підприємництва; 3. Організаційне забезпечення розвитку малого підприємництва [7, с. 125-129].

Розглянемо також структуру “Концепції державної регіональної політики”, затверджену Указом Президента України від 25. 05. 2001 р., що включає: 1. Загальні положення; 2. Вдосконалення державного регулювання розвитку регіонів; 3. Підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в соціально-економічному розвитку регіонів; 4. Етапи реалізації Концепції [8].

Концепція, за думкою президента Міжнародної академії безпеки життєдіяльності С.Ткачука, повинна передбачати: 1. Системний підхід до попередження та ліквідації кризових явищ у сфері безпеки; 2. Створення такої основи стабільного розвитку держави, яка б враховувала національні цінності та тенденції світового розвитку безпеки життєдіяльності; 3. Створення законодавчого поля, яке б сприяло комплексному вирішенню проблем екології, економіки та соціального розвитку; 4. Тісну співпрацю у справі безпеки життєдіяльності урядових структур, підприємств та неурядових організацій; 5. Ефективний механізм реалізації положень, закріплених у законодавстві, та контроль за їх виконанням; 6. Перехід до проектування, створення та експлуатації потенційно небезпечних виробництв та об'єктів на базі нових критеріїв, методів і засобів забезпечення безпеки; 7. Створення ефективних методів та засобів оповіщення, захисту і рятування людей, а також ведення відновлювальних робіт у зонах виникнення і розвитку аварій; 8. Формування ефективної системи управління у сфері безпеки життєдіяльності; 9. Проведення наукових досліджень і розробок, у тому числі фундаментальних основ теорії техногенних і природних аварій та катастроф, теорії захисту і безпеки; 10. Розробку галузевих і регіональних програм безпеки життєдіяльності, цільових програм профілактики найбільш поширених причин аварій і нещасних випадків; 11. Навчання та інформаційне забезпечення всіх верств населення з питань безпеки, пропаганду безпечної поведінки і здорового способу життя; 12. Запровадження економічних механізмів відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю людей; 13. Створення умов для надходження державних, приватних та іноземних інвестицій, залучення коштів широких верств населення до формування та розвитку інфраструктури для забезпечення безпечної життєдіяльності; 14. Створення автоматизованої інформаційно-аналітичної системи з питань безпеки життя та діяльності населення [9, с. 4].

Аналіз структур концепцій з питань безпеки, розвитку малого підприємництва, та висновків С.Ткачука щодо шляхів удосконалення державної політики у сфері

безпеки підприємницької діяльності дають можливість для розробки наступної структури “Концепції БПД на малих підприємствах”: Вступ. 1. Вихідні підстави для розробки концепції. 2. Загальні положення концепції безпеки підприємницької діяльності. 3. Зміст безпеки діяльності на підприємстві. 4. Організація роботи по формуванню безпеки діяльності на підприємстві. 5. Створення і реалізація механізму управління безпекою підприємницької діяльності.

Основою для розробки концепції безпеки підприємницької діяльності на рівні регіонів, галузей та підприємств можуть стати “Концептуальні основи БПД на малих підприємствах”. Метою їх розробки є створення механізму управління, який повинен гнучко реагувати на можливі зміни ситуації в ринкових умовах, в економіці та на виробництві, тобто стратегія управління повинна адаптуватися до постійних зовнішніх змін. Внутрішні процеси повинні орієнтуватися на досягнення цілей концепції, а не на вирішення поточних завдань.

Для розуміння концептуальних основ безпеки підприємницької діяльності визначимо основний термін, що використовується в подальшому: *безпека підприємницької діяльності*, що визначається категоріями “розвиток” і “стійкість” малого підприємства, при яких: забезпечується стає, стабільне функціонування підприємств будь-якої форми власності; створені умови, що сприяють захищеності підприємств; передбачені і реалізуються заходи по запобіганню загроз з боку зовнішнього та внутрішнього середовища; забезпечується здатність протистояти дестабілізуючим факторам, що порушують нормальну виробничу та іншу діяльність; сформована ефективна система управління, що включає в себе мету, завдання, результат і сам процес, спрямовані на досягнення максимального прибутку та подальшого розвитку.

З огляду на те, що безпека підприємницької діяльності виконує подвійну функцію: з одного боку – це самостійна діяльність, а з іншого – це вид її забезпечення – виникає нагальна потреба у всебічному та повному правовому регулюванні розвитку малих підприємств. Разом з тим на сьогодні в Україні відсутні спеціальні законодавчі акти, якими б здійснювалось правове регулювання щодо забезпечення безпеки такої діяльності. Правові норми, які використовуються в цьому виді діяльності, розпорошені по різних законодавчих актах загального характеру та містяться в окремих підзаконних актах. Що ж до нормативних документів з питань безпеки підприємницької діяльності малих та середніх підприємств, то нині такі документи відсутні або незначна їх частина може частково означати ці питання. В останньому випадку, документи з одних і тих же питань, характерні для одних і тих же умов, мають суттєві відмінності.

При розробці концептуальних основ БПД слід розглянути функціональні складові безпеки підприємницької діяльності: правова безпека, фінансова безпека, охорона та безпека праці, соціальна безпека, безпека особистості, інформаційна безпека, екологічна безпека, безпека при виникненні надзвичайних ситуацій, що визначені автором за результатами проведеного соціологічного дослідження на малих підприємствах Кіровоградської області. Кожна з наведених складових характеризується власним змістом, набором функціональних критеріїв і способами забезпечення. При розгляді складових виявляється те, що в першу чергу заважає або гальмує розвиток підприємницької діяльності, а також визначаються основні внутрішні і зовнішні загрози підприємницькій діяльності та шляхи їх ліквідації.

В концептуальних основах БПД розглядаються питання:

а) *регулювання безпеки підприємницької діяльності* — це спрямовування, розвиток з метою привести в порядок, в систему; приведення механізму і його частин в такий стан, при якому вони можуть нормально функціонувати;

б) *стратегія* – це прийняття змістовних довгострокових заходів у сфері формування та забезпечення безпеки підприємницької діяльності (розглядається на рівні регіону).;

в) *тактика* – практичні методи і прийоми менеджменту для досягнення поставленої цілі в конкретних умовах формування та забезпечення безпеки підприємницької діяльності (розглядається на рівні малих підприємств).

При цьому *система управління безпекою підприємницької діяльності* визначається сукупністю взаємопов'язаних компонентів, які взаємодіють між собою таким чином, що досягається певний результат в діяльності та розвитку малого підприємства.

Будь-яка діяльність малого підприємства здійснюється відповідно до законів розвитку, певних правил і норм, має відповідні об'єкти, суб'єкти безпеки підприємницької діяльності, загрози та ризики, що зумовлюється різними проявами, умовами та потребами (рис. 1).

Рисунок 1 – Концептуальна модель формування та забезпечення безпеки підприємницької діяльності

На основі концепції БПД повинна розроблятися “Регіональна програма розвитку малого підприємництва”, передбачена Законом України “Про національну програму розвитку малого підприємництва в Україні”. Вона може включати, як, наприклад, в Кіровоградській області, наступні розділи: 1. Впорядкування нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності. Реалізація державної регуляторної політики. 2. Фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка. 3. Ресурсне та інформаційне

забезпечення, подальше формування інфраструктури підтримки підприємництва. 4. Удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для малого підприємництва. 5. Пріоритетна підтримка розвитку малого підприємництва, пілотні програми та проекти. Ця програма суттєво полегшує розробку і прийняття конкретної цільової програми забезпечення безпеки підприємницької діяльності, що являє собою ув'язаний по ресурсах, виконавцям і строкам здійснення комплекс науково-дослідних, дослідно-конструкторських, виробничих, соціально-економічних, організаційно-господарських та інших заходів, що забезпечують ефективне рішення завдань у сфері державного, економічного, соціального і культурного розвитку. Замість вказаної програми може розроблятися розділ “Забезпечення безпеки підприємницької діяльності” в “Програмі розвитку малого підприємництва в області”.

Використовуючи наведені в статті методичні підходи, можна розробити на рівні регіону концептуальні основи БПД, а на малих підприємствах відповідні концепції БПД, виходячи з напрямків їх діяльності, територіального розміщення та соціально-економічних умов. Це дозволить підвищити ефективність діяльності малих підприємств та забезпечить стійкий їх розвиток, відповідну соціальну інфраструктуру. Отже, робота в цьому напрямку потребує розвитку та подальших ґрунтовних наукових досліджень.

Список літератури

1. Ярочкин В.И. Секьюритология – наука о безопасности жизнедеятельности. – М.: “Ось-89”, 2000. – 400 с.
2. Белоусов А.М. Как защитить себя и свой бизнес. – Кировоград: Центрально-Украинское издательство, 2002. – 104 с.
3. Ліпкан В.А. Безпекознавство: Навч. посібник. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2003. – 208 с.
4. Зубок М.І., Зубок Р.М. Безпека підприємницької діяльності: Нормативно-правові документи комерційного підприємства, банку. - К.: Істина, 2004. - 144 с.
5. Про основи національної безпеки України. Закон України від 19 червня 2003 р №964-IV. //Голос України. – 22 липня 2003 р. - №134(3134). – С. 20-21.
6. Концепція безпечної життєдіяльності в Кіровоградській області. Розробники: І.М.Миценко, А.К.Гудсков, В.Ф.Шелест, М.І.Сулима, О.Я.Йосипенко, О.М.Мезенцева — Кіровоград: КДТУ, 2002. — 84 с.
7. Про Концепцію державної політики розвитку малого підприємництва: Постанова КМУ від 3 квітня 1996 р. № 404. //Зібрання постанов Уряду України, 1996, №10. - с.125-130.
8. Про концепцію державної регіональної політики: Указ Президента України від 25 травня 2001 р. 341/2001.
9. Ткачук С.П. Шляхи удосконалення державної політики у сфері безпеки життєдіяльності. //Безпека життєдіяльності, 2003, №1, - С. 4-5.

В статье рассмотрены основные положения разработки концептуальных основ безопасности предпринимательской деятельности.

In the article basic positions of development of conceptual bases of safety of entrepreneurial activity are considered.